

ย้อนรำลึก

รศ. ดร.ไชยันต์ รัชชกุล

เรื่องชวนรันทดและโศสกรศึกษาใจ

ถึงผมจะมีได้เชื่อมโยงเป็น “ลูกหม้อ” ทางสถาบันการศึกษาในประเทศไทยที่สอนสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ไม่แม้กระทั่งในสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์สาขาอื่นใด แต่ที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา นี้ มิได้กล่าวทั้งต่อหน้าและลับหลังให้รู้สึกที่ผมเป็น “คนนอก” แม้ว่าผมจะเคยถูกกล่าวให้ร้ายว่า ผมลวงคุณวุฒิบ้าง คณะนี้รับคนจบประมงได้อย่างไรบ้าง ซึ่งเรื่องนี้ผมไม่น่าจะเก็บไว้รบกวนใจ แต่ก็อย่างที่พอรู้กันอยู่ว่า ความทรงจำไม่ได้อยู่ได้ความตั้งใจของเรา

แน่นอนว่าช่วงเวลาระหว่าง 15 ปี (2521-2536) ที่ธรรมศาสตร์ ย่อมมีทั้งเรื่องหวานชื่นและขื่นขมระคนกันไปในระดับต่างๆ กัน แต่ความขมขื่นมาจากเรื่องนอกคณะ และเรื่องที่ป่านนี้ก็ยังไม่เลื่อนไปจากความทรงจำ คือการถูกใบปลิวกล่าวร้ายจากการคัดค้านขึ้นเงินเดือนเฉพาะสายอาจารย์ ซึ่งต่อมาก็พอทราบเบาะแสว่าใครเป็นผู้เขียนบุคคลผู้นี้ก็เป็นคนที่ได้รับการนับหน้าถือตาอยู่ แต่โฉนโมหะและโลภคติถึงครอบงำจนคุณธรรมอื่นๆ ซึ่งเขาก็มีอยู่นั้นจึงถูกบดบังไปในช่วงนั้นไปได้ในสมัยที่ “ฉันทยังเยาว์” ก็รู้สึกว่ เรื่องไม่สะอาดทำนองนี้มีสมควรเกิดในมหาวิทยาลัย ที่เต็มไปด้วยผู้เจริญทางสติปัญญา แต่เมื่อเห็นโลกมากขึ้นตามวัย ก็มาตระหนักว่าความเปื้อนดำในกรณีของผมนี้แสนจะเป็นเรื่องขี้ผง แต่ในช่วง “ฉันทเขลา ฉันทิ่ง” นั้น เรื่องนี้ทำให้เกิดอาการจิตตกอยู่เป็นนานนับเดือน

ความขมขื่นนี้ได้รับการชดเชยจากน้ำใจของอาจารย์ในคณะ ไม่เพียงจาก พี่ๆ (อาจารย์จู่ไรรัตน์ จันทร์ธำรง) และตุ๊ก (อาจารย์ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล) ซึ่งทำงานห้องเดียวกันเท่านั้น แต่อาจารย์ท่านอื่นๆ ที่ถึงไม่ได้เห็นอาการเอากองหนังสือท่วมลงพื้นอย่างที่ว่า 2 ท่านเห็น ก็แสดงความเห็นใจ แม้ว่าบางท่านอาจจะไม่ได้เห็นด้วยกับเหตุผลคัดค้านของผม ยิ่งเจ้าหน้าที่ สาย ค. (ศัพทวิในสมัยนั้น ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า สายสนับสนุน) โดยเฉพาะคุณวัฒนา ศิริวิสูตร คุณกุหลาบ คตดี คุณอำพล กรมเหล็ยมสาระ (ท่านหลังนี้วายชนม์แล้ว) ทำความรู้สึกที่ได้รับการเมตตาและมิตรภาพจากอาจารย์และเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ของคณะนี้อยู่ในคลังความรู้สึกเสมอมา

ประเด็นนี้ยังมีความหมายเป็นพิเศษขึ้นอีก เมื่อคิดถึงว่า ความเข้าใจของผมเกี่ยวกับสังคมวิทยาและสกุลความคิดทางสังคมวิทยาที่ผมนิยมจะแตกต่างไปจากอาจารย์ท่านอื่นๆ ซึ่งอาจารย์ที่อาจจะถูกกระทบก็มิได้ถือเป็นอารมณ์ถาวร ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า การกระทบกระทั่งทางความคิดนั้นมิใช่เป็นเรื่องส่วนบุคคลตรงๆ แต่ผ่านทาง “ตัวกลาง” “ร่างทรง” ที่เป็นนักศึกษา มูลเหตุความเป็นมาก็คือ เนื่องจากการที่ผมไม่สู้มีจินตาคติกับ พาร์สัน (Talcott Parson) รวมถึงแนวคิดสกุล “Structural Functionalism” (ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่) ถึงผมจะคารวะเดอริคไฮม์อย่างสูงก็ตาม อาจจะด้วยเพราะไม่ใช้สติกำกับวาทา หรือเพราะความไม่เอาใจใส่จริงๆ จังๆ กับแนวคิดนี้ เมื่อนักศึกษานำการแสดงออกในชั้นเรียนของผมไปเป็นวาทาอ้างอิงในการโต้เถียงกับอาจารย์บางท่าน บางวิชา ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่า คงก่อให้เกิดความระคายเคืองความรู้สึกไปได้ ถึงกระนั้น ผมก็ได้รับอภัยทาน

แหล่งศึกษาทุกโมงยามริมสนามหลวง

ในอีกด้านหนึ่ง ผมต้องขอบคุณนักศึกษา ทั้งจากภายในคณะและนอกคณะ ทั้งนี้เนื่องจากว่า ความรู้ ความสนใจเกี่ยวกับสังคมวิทยาที่มีอยู่นี้ ส่วนใหญ่แล้วมิได้มาจากการศึกษาสมัยเป็นนักเรียน แต่มาจากการเตรียมการสอน การปะทะสังสรรค์กับนักศึกษา ฯลฯ หรือกล่าวอย่าง “พลิกไฟล์” โดยมิได้แสวงเล่นลิ้นเป็นสำนวนก็คือ นักศึกษาเป็นครูของผม ตัวอย่างที่ขยายประเด็นนี้ก็คือ ในบรรดา “ไตรสรณคมน์” ทางสังคมวิทยา (มาร์กซ์ เวเบอร์ และเดอริคไฮม์) นั้น นักคิดที่อ่านจริงจึงสมัยเป็นนักเรียนก็คือมาร์กซ์ ส่วนอีก 2 คนนั้น แสนจะกระท่อนกระแท่น ยิ่ง Ethnomethodology และ Phenomenology ด้วยแล้ว ยิ่งไม่ผ่านปรากฏการอวัยวะแข็งที่หุ้มสมองอันอ่อนนิ่มไปได้เลย คิดย้อนกลับไปได้แต่รู้สึกถึงความเขลาของตัวเอง การกอบกู้ความคับแคบได้มาบางส่วนก็เพราะความใคร่รู้ของนักศึกษา

สำหรับอาจารย์ที่ช่วยอุ้ม ช่วยชี้ให้มาเห็นแสงเดือนแสงตะวันของความยิ่งใหญ่ของเวเบอร์และเดอริคโฮมส์ ซึ่งผมขอขอบคุณไว้ในที่นี้คือ อาจารย์ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์ และอาจารย์พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์ แม้ว่าท่านเองอาจจะไม่ได้คิดว่าตัวเองได้ช่วยเท่าตัวนี้เลยก็ตาม

ไม่ว่าธรรมชาติจะเป็นมหาวิทยาลัยที่ยิ่งใหญ่หรือไม่ เป็นเรื่องที่ถูกเถียงกันได้ แต่ที่ถูกเถียงไม่ได้คือ ธรรมชาติ ทำพระจันทร์มีขนาดเล็ก ความจริงทางกายภาพนี้ถือเป็นข้อจำกัดสำหรับผู้บริหารบางคน แต่สำหรับผมแล้ว ทำพระจันทร์มีข้อนำเสนหลายประการ ประการแรกคือ อาจารย์ต่าง ๆ สายวิชาการมีโอกาสสัมพันธ์กันทั้งเชิงมิตรภาพและเชิงร่วมมือกันทางวิชาการ การไปหาอาจารย์ที่ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และนิติศาสตร์นั้นสะดวกและเกิดขึ้นได้บ่อยๆ ประการที่สอง ผู้ยิ่งใหญ่ในมหาวิทยาลัยมิได้มีวิถีชีวิตที่ล่องไปจากอาจารย์และนักศึกษารากหญ้า การเดินทางไปเดินมาของคนทุกชนชั้นระหว่างทำพระจันทร์กับมหาวิทยาลัยนี้ อาจจะไม่ใช่ว่าเรื่องพิเศษ จนกระทั่งผมได้ย้ายไปมหาวิทยาลัยที่อยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประการที่สาม คือการอยู่ใกล้สนามหลวงและอยู่กลางเมืองนั้น นอกจากจะได้รับการรู้จักกรรมทางการเมืองที่สนามหลวงโดยตรงแล้ว ยังอำนวยความสะดวกเดินทางมามหาวิทยาลัยอีกด้วย ค่ารถเมล์ 2-3.50 บาท (สำหรับผมคือค่ารถเบอร์ 53 สายเทเวศน์ รอบเมือง) จึงไม่กระทบค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

ร่วมทาง แต่ต่างคิด

เรื่องที่ผมเห็นไม่ตรงกับอาจารย์บางท่าน (หรืออาจจะหลายท่าน) คือ การแยกการจัดการการเรียนการสอนระหว่างสังคมวิทยากับมานุษยวิทยา ความเข้าใจของผมในวิชามานุษยวิทยานั้นใช้คำอุปมาอุปไมย “ห่างอึ้ง” ก็ยังเป็นหน่วยวัดที่ยาวเกินไป ผมได้รับรู้วิชามานุษยวิทยาจากอาจารย์จุไรรัตน์และอาจารย์ปรีดาอยู่เป็นกระสาย โดยแอบฟังจากที่อาจารย์ทั้งสองสนทนากันและให้คำแนะนำนักศึกษา รวมทั้งได้ “สนทนาธรรม” กับอาจารย์ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ อาจารย์สุเมิตร ปิติพัฒน์ และอาจารย์ทางมานุษยวิทยาท่านอื่น ๆ อย่างกระเส็นกระสาย แม้จะฉงนฉงายว่า มานุษยวิทยาเรียนอะไร กระนั้นก็เห็นว่า ไม่ควรแยกสังคมวิทยากับมานุษยวิทยาออกจากกันในการจัดการ จวบจนปัจจุบันผมก็ยังเห็นเช่นนั้นอยู่

ในบรรดาวิชาสาขาย่อยต่าง ๆ ในสังคมวิทยาเอง ผมก็มีความรู้สึกแปลกแยกอยู่ และเคยคิดค่อนข้างไปทางสุดโต่งไปหน่อยว่า เราควรเรียนไปทาง ทฤษฎีความคิด

ทางสังคม แล้วให้นักศึกษาไปคิดเชื่อมโยง/ประยุกต์กับปรากฏการณ์ทางสังคมเอง ปัจจุบันผมเห็นต่างไป แต่ก็อยากเห็นการประสานของวิชาต่างๆ มากกว่าที่จะแยกๆ กัน จึงชอบชื่อมหาวิทยาลัยเป็นพิเศษ

อย่างไรก็ตาม ความผูกพันทางใจอยู่ที่ความสัมพันธ์กับคน มีได้อยู่ที่ตัวตึก อาคาร สถานที่ แม้ว่าวัตถุสิ่งก่อสร้างจะเป็นเครื่องเตือนความจำให้ระลึกถึง แต่ธรรมชาติก็ประจักษ์สายน้ำ ที่ไหลไปอยู่เสมอ ทำนองเดียวกับคณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา ที่ผมรับรู้ว่าได้พัฒนาขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ชวนให้ภูมิใจที่ครั้งหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคณะนี้

คำถามตามนี้

ย้ายจากธรรมชาติไป ม.ช. ดีไหม? กับ ย้ายจากกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ ดีไหม? เป็นคำถามที่ทั้งผมถามตัวเองและมีตรสหายถามผมอยู่บ่อยๆ คำถาม 2 คำถามนี้มีนัยต่างกันมาก คำถามหลังสามารถตอบได้แบบเป็นคำถามปรนัย แม้แต่ลูกทั้ง 3 คนก็จะตอบเหมือนกัน ลูกคนกลาง (ปัจจุบันอายุ 22 เมื่อย้ายมาเชียงใหม่อายุ 6 เดือน) ถึงกับพูดเมื่อเร็วๆ นี้ว่า ชอบคุณมากที่พอกับแม่ย้ายมาเชียงใหม่ หลังจากมาผจญชีวิตในกรุงเทพฯ ไม่ถึงรอบปี

ส่วนคำถามว่า ย้ายจากธรรมชาติไป ม.ช. ดีไหม? ถึงจะตอบแบบเป็นคำถามปรนัยได้ แต่ก็เข้าใจเพียงครึ่งๆ กลางๆ ในบรรดา 4 มหาวิทยาลัยที่ผมทำงานมา มหาวิทยาลัยที่ผมผูกพันทางใจมากกว่ามหาวิทยาลัยอื่นๆ คือ มธ. และ ม.อุบลฯ ด้วยเหตุผลหลักร่วมกัน คือ 2 มหาวิทยาลัยนี้สร้าง Sense of Belonging ในใจผม

เมื่อมีเหตุมาธรรมชาติ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลส่วนตัว เช่น ติดต่อสหกรณ์ ออมทรัพย์ มางานกับลูกคนสุดท้อง ฯลฯ หรืองานสาธารณะ เช่น ประชุม บรรยาย ฯลฯ ผมก็จะดีใจมาก เพราะทุกครั้งที่มา ก็จะได้พบกับคนรู้จัก อย่างไม่มีกรณียกเว้น ทั้งอดคิดไปไม่ได้ว่า ถ้าไม่ย้ายจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไปเมื่อ 20 กว่าปีที่แล้ว ชีวิตเราจะเป็นอย่างไรหนอ?

มกราคม 2558

บ้านกองทราย สารภี เชียงใหม่